

CHAÏM PERELMAN:**Právna logika. Nová Rétorika**

Bratislava: Kalligram 2014, 272 s.

O práve ako normatívnej sústave možno uvažovať z prakticko-skúsenostnej aj konceptuálno-teoretickej perspektívy, pričom sa nedá – aspoň pokiaľ ide o predstavu, čo je právo – vyhnúť otázkam o vzťahu práva k iným normatívnym sústavám, napríklad k morálke alebo náboženstvu. Možno o ňom uvažovať z pohľadu prameňov práva, jeho uplatňovania v súdnej moci, alebo z pohľadu občana, ktorého činnosti a správanie sú regulované právnymi normami. Kniha s titulom, v ktorom figuruje slovo „logika“ môže vzbudzovať (mylne) dojem, že v nej ide o aplikáciu formálnej logiky na právne uvažovanie, lenže nič nie je intencii autora vzdialenejšie. Perelman píše: „Formálna logika má svoju úlohu v ktorejkoľvek oblasti, v práve je však jej úloha obmedzená, aj keď v súvislosti s čoraz častejším používaním počítačov môže vzrásť“ (s. 15). Podľa Perelmana právna logika rozhodne súvisí s predstavou o tom, čo je právo, a tak neprekvapuje, že veľkú časť úvah venuje vývinu práva, ktoré predchádzajú jeho skúmanie techník právneho uvažovania. Hoci relativita predstáv o práve vedie k relativizmu, autor dôvodí, že práve spojenie práva s ideou absolútnej spravodlivosti, nech už chápanej ako božskej, prirodzenoprávnej, alebo racionalistickej-rozumovej, viedlo k definovaniu práva ako *ars boni et aequi*. Toto spojenie práva a spravodlivosti zohráva významnú pozíciu v autorových reflexiách a aj pri výstavbe knihy, ktorá sa okrem úvodu člení na dve časti. Prvá časť má názov *Teórie právneho usudzovania od Napoleonovho zákonníka po súčasnosť, osobitne v kontinentálnom práve* (s. 35-138) a druhá časť má titul *Právna logika a nová rétorika* (s. 139-247). Tieto časti sa potom ďalej delia na jednotlivé kapitoly (*Škola exegézy, Teleologické, funkcionálne a sociologické koncepcie práva, Sudcovské rozhodovanie po roku 1945*); druhá časť zahŕňa kapitoly *Nová rétorika a hodnoty, Právna logika a argumentácia*. V Úvode (s. 9-34) sa objasňuje teoreticko-metodologická pozícia a východiská práce, odmietajú sa snahy redukovať bežné právne úsudky *a pari*, *a contrario*, *a fortiori* na formálne štruktúry; vysvetľuje sa, prečo idea spravodlivosti vnáša do právneho usudzovania neistotu, pričom Perelman uvádza historické podoby rozvíjania ideálu všeobecnej judikatúry v rímskom, kanonickom práve a v *common law*. V tejto súvislosti rozoberá vplyv troch postáv, ktoré podkopali ideu univerzálne platnej právnej vedy – Hobbesa, podľa ktorého právo vzniká len v štáte a spravodlivosť je vôľa suveréna stelesnená v zákonoch; Montesquieua, ktorý vylučuje absolútne platné právo *de facto* v dôsledku nedokonalosti zákonodarcov, ale aj *de iure*, lebo zákony sa majú prispôbiť spoločnostiam, v ktorých vládnu; a napokon Rousseaua, ktorý právo pokladal za výraz vôle národa ako politicky organizovanej spoločnosti a za vyjadrujúce všeobecnú, vždy správnu vôľu (s. 26-31). „Kombinovaním týchto rozličných ideológií Francúzska revolúcia stotožnila právo so súborom zákonov ako prejavom národnej suverenity a na základe

princípu del'by moci zredukovala úlohu sudcov na minimum“ (s. 31). V závere úvodnej kapitoly sa Perelman venuje problematike predbežného opatrenia z historickej perspektívy, jeho modifikáciám a zriadením kasačného súdu so zreteľom na Francúzsko a Belgicko.

Prvá časť rozoberá historický vývoj právneho myslenia, chápanie práva a jeho vzťah k zákonodarnej moci, analyzuje sa, ako a čím sa riadi sudcovské uvažovanie. Charakterizujú sa tri etapy: škola exegézy a jej koniec v roku 1899; teleologické, funkcionálne a sociologické doktríny a sudcovské usudzovanie po roku 1945, poznačené národným socializmom, a hlavne Norimberským procesom. Etapa tzv. exegézy pokladala za zdroj práva zákon, napr. prirodzený, a úloha sudcu je v nej textom zákona striktné limitovaná. V tejto kapitole sa rozoberá problematika konfliktu dvoch právnych noriem, nesúlad zákonov a rozhodovanie sudcov, problém antinómií a tzv. štatútov (s. 64). Tematizuje sa otázka tzv. medzier v zákone (*intra legem, preter legem, contra legem*) (s.72), vzťah jasnosti a interpretácie, nestrannosť sudcu. Veľkú pozornosť autor venuje právnemu pozitívizmu a snahám *Begriffsjurisprudenz* o striktné definovanie právnických termínov.

V nadväznosti na úsilie Savignyho školy viedli v druhej polovici 19. storočia historické skúmania rímskeho práva (napr. Jhering) postupne k zmene perspektívy, k funkcionálnemu prístupu k právu, ktorý sa presadil koncom 19. storočia (s. 76). Právo je prostriedok, ktorý zákonodarca používa na dosiahnutie svojich cieľov, na presadzovanie istých hodnôt, na vymedzenie priestoru toho, čo je dovolené, a čo je zakázané. Duch zákona akoby hral prím nad literou zákona. Zaujímavé sú argumenty, na základe ktorých sa interpretuje text podľa úmyslu zákonodarcu, z dielne Tarella, ktoré Perelman v práci podrobne charakterizuje (s. 80-86). Autor sa venuje aj otázkam právnej fikcie, ktorá sa najčastejšie objavuje v trestnom práve, keď sa chceme vyhnúť aplikovaniu zákona. Po analytickej a deduktívne zameranej doktríne práva, ktorú vystriedala sociologická a funkcionalistická koncepcia, interpretujúca právne texty so zreteľom na vôľu zákonodarcu, sa hlavne udalosť v Nemecku po roku 1933 významne pričínili o uznanie nemožnosti stotožňovať právo so zákonom, keďže „existujú princípy ktoré síce nie sú predmetom výslovnej legislatívy, no vnucujú sa každému, pre koho právo nie je iba výrazom vôle zákonodarcu, ale výrazom tých hodnôt, ktoré svojím poslaním má podporovať, v prvom rade spravodlivosti“ (s. 100). V súvislosti s Norimberským procesom sa opisuje návrat k Aristotelovi, k názoru, že okrem napísaných zákonov jestvujú všeobecné nepísané zákony, ktoré implicitne uznávajú všetci ľudia a týkajú sa dôstojnosti ľudskej osobnosti.

Problém udržania koherencie systému a súčasne z praxe vyplývajúcej potreby jeho pružnosti pri rešpektovaní právnej istoty si Perelman všíma v kontexte úlohy, akú teoretici pripisujú všeobecným právnym princípom a právnej topike. V spojitosti s topikami analyzuje názory Th. Viehwega, a najmä G. Strucka (*Topische Jurisprudenz*). Perelman uvádza Struckove príklady topík, medzi ktorými sú tak všeobecné právne princípy, ako aj latinské príslovia či hodnoty, ktoré má právo chrániť a presadzovať. Napríklad *Nemožno byť sudcom vo vlastnej veci*; *Favor legitimitatis*; *Lex posterior derogat legi priori*; *Jura scripta vigilantibus*; Právo si vyžaduje sankcie a i. (s. 135). Struck uvádza aj počet miest, hľadísk, ktoré by sa pri vypracovaní a uplatňovaní práva mali vziať do úvahy tak zo stra-

ny zákonodarcu, ako aj zo strany sudcu (napr. priorita, ochrana zvyčajného správania, spoločenský záujem, ekonomický záujem, rovnosť a i. (s. 136). Napriek kritikom, ktorí vyčítajú Struckovým topikám vágnosť, podľa Perelmana vôbec neprotirečia idei právneho systému, len rigidnej aplikácii pravidiel. Právna topika poskytuje sudcom väčšiu slobodu pri výklade právnych textov, ale nejde o ľubovôľu, ale o hľadanie riešenia prijateľného, rozumného, teda spravodlivého v rámci platného práva. „Veľká prednosť právnych topík spočíva v tom, že namiesto toho, aby dogmatiku stavali proti praxi, umožňujú vypracovať právnu metodológiu, ktorá sa inšpiruje praxou, a usmerňujú právne úsudky tak, aby medzi právom a spravodlivosťou neboli protirečenia, ale súlad“ (s. 138, citované podľa (Struck, *Topische Jurisprudenz*, 55).

Spojovacím tmelom úvah, ktoré sa pohybujú v rozpätí medzi historickými výkladmi právnych doktrín a teoretickými doktrínami, je presvedčenie autora, že hodnotové súdy nemožno ani z rozhodovania, ani z právneho uvažovania vylúčiť. V tomto smere Perelman nadväzuje na J. Essera, M. Kriehleho a G. Strucka. Je však otázne, či jestvuje nejaká logika hodnotových súdov.

Tejto téme sa venuje druhá časť knihy. Ch. Perelman rekapituluje svoj myšlienkový vývoj a problém spravodlivosti, ktorý najprv chápal v duchu pozitivizmu. Spravodlivosť podľa neho spočíva v tom, že sa k situáciám podobným svojou podstatou pristupuje rovnako (s. 141). V snahe zbaviť sa arbitrárnosti pokúsil sa uplatniť Fregeho logického prístup a od roku 1947 spolu s Luciou Olbrechts-Tyteca analyzovali rozmanité texty, aby napokon dospeli k záveru, že „neexistuje osobitná logika hodnotových súdov, ale že v skúmaných oblastiach, tak ako všade, kde ide o kontroverzné názory, sa pri polemike a rozhodovaní odvolávame na techniky argumentácie“ (s. 142). A tieto techniky už od dôb antiky boli predmetom skúmania tých, čo analyzovali postupy presvedčania a prehovárania.

Kým pozitivizmus aj racionalistické filozofie si nevšímali pojem zhody, pre techniky, kde nejde o pravdu výroku, ale o rozhodovanie, voľby a činnosti, ktoré majú byť spravodlivé, rozumné a zodpovedajúce právu, je tento pojem kľúčový (s.144). Perelman približuje rétoriku a jej hlavných predstaviteľov (Aristoteles, Cicero, Quintilianus), pričom spresňuje Aristotelovu definíciu, ktorá opisuje prostriedky reči tak, aby sa do rétoriky zahrnula okrem topík aj dialektika. O vzťahu medzi formálnou logikou a rétorikou sa autor vyslovuje v tom zmysle, že rétorika sa orientuje viac na súhlas než na pravdu, pričom sa preberá pojem auditória, jazyk a jeho fungovanie ako nástroja komunikácie so zreteľom na problematiku praktického rozumu. Perelman venuje pozornosť rétorickým figúram (amplifikácia, hromadenie, psuedopriama reč, hypotypóza, enellaga času). V rámci argumentačných techník sa charakterizuje tzv. spájanie a rozpájanie pojmov (s. 174), pričom autorovi ide o odlíšenie argumentácie od dokazovania (s. 185).

V kapitole *Právna logika a argumentácia* sa pozornosť presúva k súdnemu usudzovaniu, v ktorom techniky argumentácie smerujú k tomu, aby sa dospelo k najlepšej interpretácii zákona, čo má byť aj najlepším riešením prípadu (s.188). Perelman akcentuje problematiku odôvodňovania rozsudkov, analyzuje usudzovanie advokátov a obhajobu pred porotou a profesionálnymi sudcami, pričom tvrdí, že materiál na štúdium právnej

logiky poskytujú zbierky judikatúry (s. 225). Právna logika teda nie je formálna logika aplikovaná na právo, lebo sudcovská logika sa nekoncentruje iba na ideu pravdy, ale aj na ideu súhlasu. A keďže súdne rozhodnutie ma vyhovieť trom auditóriám – sporiacim sa stranám, právnym expertom aj verejnej mienke, tak hľadanie zhody riadi dialektika, ktorá sa manifestuje v rozličných spoločenských, morálnych, ekonomických, politických a výhradne právnych odôvodneniach, ktoré stúpenci jednotlivých téz predkladajú. Sudca potom musí zväžiť význam každého z týchto argumentov.

Perelman svojou analýzou usudzovania právnikov, a zvlášť kasačného súdu smeruje k tomu, aby ukázal, že právna a sudcovská logika nie je formálnou logikou, ale argumentáciou závislou od toho, ako sudcovia chápu svoju úlohu a právo, jeho fungovanie v spoločnosti a vzťah k zákonodarnej moci. „Právo vo svojom vývoji vyvažuje dve požiadavky, jednu systematickú, ktorá ho vedie k vypracúvaniu koherentného právneho poriadku, a druhú pragmatickú, ktorá nabáda hľadať riešenia prijateľné v danom prostredí a v súlade s jeho predstavou o spravodlivom a rozumnom“ (s. 242).

Knihu dopĺňa Doslov, ktorý napísal A. Bröstl pod názvom *Veľvyslanec filozofie v aréne novej rétoriky*. Ide o doslov, ktorý je viac-menej biografickou skicou o Perelmanovi a čiastočne o hlavných ideách jeho novej rétoriky, najmä o ideí praktického argumentu, téze o medzere medzi rozumom a spravodlivosťou, ako aj o Perelmanovom chápaní spravodlivosti (*O spravodlivosti*, 1955). Pokiaľ Bröstl adoruje, vcelku nekriticky, Perelmanovu pozíciu novej rétoriky ako „skvelú a aktuálnu“, žiadala by sa kvôli vyváženosti aj stručná zmienka o prácach orientovaných na logiku preskriptívnych diskurzov, na logicky budovanú argumentáciu v teórii práva, o deontickej logike z dielne českých a slovenských autorov (napr. V. Svoboda, T. Sobek a F. Gahér). Potom by sa dala viesť seriózna diskusia o limitoch a možnostiach tzv. novej rétoriky v oblasti právnej teórie aj sudcovského rozhodovania.

Knihy je nepochybne zaujímavá a možno ju odporučiť nielen právnikom, ale aj sociálnym a politickým filozofom. Určite by bolo zaujímavé prečítať si nejaké reakcie z dielne sudcovského stavu a advokácie.

Helena Drappanová

Helena Drappanová
Katedra filozofie FF UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
e-mail: drappanova.helena@procura.sk